RECERCA JOVE

LA MÚSICA TRADICIONAL A LA SÉNIA

Alberto Ferré Pageo
Treball de recerca de l'IES la Sénia
Tutora: Rosa Vinyals Allepuz
Departament de Llengua Catalana
Curs 2008-2009

Introducció

Dintre de la música es pot tractar un gran ventall de temes, com ara el que a mi més m'agrada, les bandes de música. Però com que aquest tema ja ha estat força tractat, em vaig decantar per una altra branca musical totalment diferent: la música tradicional i, més concretament, la de la Sénia. El fet que m'agradés tant la música em va motivar a formar part dels Dolçainers de Joventuts Unides i, un cop dins, m'he interessat sempre per aquesta música senienca i per les seves arrels, que es remunten a temps molt antics.

Per tant, en un primer moment em vaig plantejar: fer una visió general de què és música tradicional i què és música popular; parlar de la música tradicional a nivell d'un territori més gran, com ara els Països Catalans, i fer-hi una petita anàlisi; endinsar-me en la música tradicional de la Sénia i extreure'n tota la informació possible, que avui dia no podem trobar en escrits; i fer un estudi d'estadística sobre la popularitat d'aquesta música que tracto, parlant amb gent del poble, per tal de comprovar si és realment coneguda o no. En aquest resum sobre el meu treball, però, em centraré només en l'estudi de la música senienca.

Penso que és interessant que aquest siga el primer treball que es dóna a conèixer sobre aquest tema, i important el fet d'elaborar un recull de totes les melodies tradicionals del poble o de cançons que ja només recorda la gent gran, abans que es perden per complet. Si més no, pot servir com a base per a algú que vulga aprofundir en aquest tema.

MÚSICA TRADICIONAL

Distinció entre música tradicional i música popular

Al terme *tradicional* li associem el significat de ser relatiu o pertanyent a la tradició. Aquesta transmissió oral de pares a fills, sobre uns fets històrics o de creences, seran la responsable de què ha d'esdevenir tradicional en el seu moment. Per tant, les diferents maneres d'entendre la categoria de música tradicional són les que, adequant-se a la història, han anat determinant en cada període què podia ser considerat música tradicional i què no. Per això, a l'hora de donar a conèixer unes característiques concretes d'aquesta música, no és possible descriure unes expressions musicals delimitades.

"La música tradicional, que té les seves arrels en temps molt antics, sí que era popular en aquelles èpoques. En un present, però, la societat no mostra gaire interès en aquestes músiques i, per tant, la seva popularitat queda reduïda a un mínim de persones."

Per una altra part tenim la música popular. A l'igual que la tradicional,

no es distingeix d'altres músiques per unes determinades propietats sonores o d'origen. Però sí pel fet que és la que fan, viuen i recreen els sectors populars de qualsevol societat. Tot això que es feia al poble ha anat passant de generacions en generacions, fet responsable que s'hagin anat convertint en meres tradicions. Actualment, les paraules "relatiu al poble" o "fet per al poble" ja no compleixen del tot el significat del terme popular. El sentit que li aportem ara a aquest mot no és més que per a referir-nos al fet que una cosa és coneguda en un lloc i un temps determinat.

"Els primers instruments que van aparèixer a la Sénia van ser els de la família de corda, que encara s'utilitzen avui dia, com ara les **guitarres***, les* **bandúrries***, els* **llaüts** *o les* **mandolines***. Les formacions que utilitzaven aquests instruments eren les anomenades* **rondes** *o* **rondalles***, que interpretaven un seguit de cançons (melodies i lletres) amb els instruments de corda."*

Per tant, no hem de confondre ambdues expressions. La música tradicional, que té les seves arrels en temps molt antics, sí que era popular en aquelles èpoques. En un present, però, la societat no mostra gaire interès en aquestes músiques i, per tant, la seva popularitat queda reduïda a un mínim de persones.

Dintre del camp *música tradicional,* i aplicat a la Sénia, m'he proposat de tractar un ventall ample de temes, com ara la seva història, els seus instruments, les melodies més conegudes, les formacions i la cançó.

MÚSICA TRADICIONAL DE LA SÉNIA

Història

No es té notícia de cap data exacta en què comenci a haver-hi música popular a la Sénia, però sabem que diverses dècades enrera es conreava la música oral, mitjançant la cançó. Quan encara no s'havien introduït els instruments al poble, la gent elaborava cançons populars que anaven transmetent als seus fills de generacions en generacions.

Lo tio Pobla acompanyant amb la gaita als guanyadors de les curses de cavalls.

Jesús Llobregat tocant la gaita de ben jove.

Els primers instruments que van aparèixer a la Sénia van ser els de la família de corda, que encara s'utilitzen avui dia, com ara les **guitarres**, les **bandúrries**, els **llaüts** o les **mandolines**. Les formacions que utilitzaven aquests instruments eren les anomenades **rondes** o **rondalles**, que interpretaven un seguit de cançons (melodies i lletres) amb els instruments de corda.

Posteriorment a les rondalles, es van introduir al poble alguns instruments de vent i de percussió. En el cas de la música tradicional, tenim la **dolçaina** i el **tabal** i, més endavant, es comencen a utilitzar els instruments de vent i percussió, que el 1904 van permetre la creació d'una banda de música: l'actual Agrupació Musical Senienca.

Uns anys més tard de formar-se la banda, van aparèixer a la Sénia dues figures que s'encarregaren de la música tradicional senienca, especialment de l'estudi de la gaita: **Antonio Prades Bonfill**, conegut popularment com lo **Tio Pobla**, i **Jesús Llobregat Horta**. Hi ha indicis que anteriorment a Pobla tocava la dolçaina un home conegut amb el sobrenom de Coles, però no se'n sap res més. Després d'aquestes dues grans figures en la història de la música tradicional senienca, tenim la presència del grup dolçainer

de Joventuts Unides, que ha estat actiu fins a l'actualitat i continua sent-ho ara.

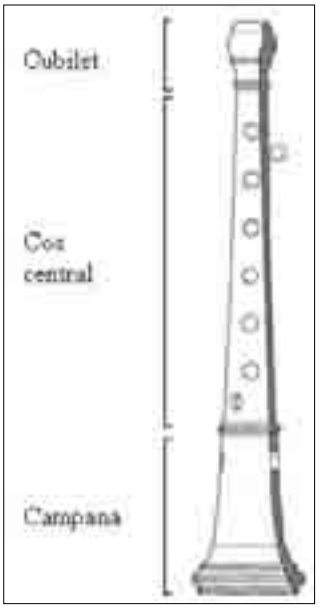
Instruments

Dels instruments de la música popular de les nostres terres, els que han esdevingut tradicionals a la Sénia han estat, principalment, la **gaita** i el **tabal**, tot i que també han quedat instruments en segon terme utilitzats a les rondalles, que no han de ser menyspreats, com la **guitarra**, el **guitarró** o l'**acordió**.

"L'any 1995 es va crear un model únic per a la dolçaina de la Sénia, que és fabricada, exclusivament per al nostre poble, pel constructor d'instruments tradicionals Jordi Aixalà Basora, de Riudoms (Alt Camp). Juntament amb Gregori Mestre, va elaborar els plànols de les gaites del Tio Pobla i de Jesús Llobregat."

- La gaita

*"**La gaita**: amb aquest nom, els seniencs denominem la dolçaina, instrument tradicional de la Sénia per excel·lència. La gaita arriba a les nostres mans gràcies a la cultura valenciana, en la qual va ser introduïda pels àrabs."*

Parts de la gaita.

Amb aquest nom, els seniencs denominem la dolçaina, instrument tradicional de la Sénia per excel·lència. La gaita arriba a les nostres mans gràcies a la cultura valenciana, en la qual va ser introduïda pels àrabs. La dolçaina és un instrument que pertany a la família de vent fusta. Com el nom indica, el principal material amb què està fabricada és la fusta, la qual pot ser de diferents arbres, com el boix o el maçaner. A l'igual que l'oboè o el fagot, la dolçaina té una llengüeta que consta d'una canya doble. De tots els instruments d'aquesta família, la dolçaina és la que presenta la canya doble més gran de totes. Això fa que l'instrument necessiti major quantitat d'aire i, per tant, el músic haurà de llançar l'aire amb molta més pressió a l'hora de tocar.

La dolçaina ha rebut diferents noms als territoris dels Països Catalans, en especial, al País Valencià, on més es cultiva la seva música. A Alacant, s'utilitzen noms com ***xirimia***, ***xeremia*** o ***xirimita*** per a referir-se a aquest instrument. Al centre, és denominada ***dolçaina*** o, prou paregut, ***donsaina***. ***Dolçaina*** és el mot més corrent que adopta l'instrument tradicional a les comarques de Castelló, llevat de Morella, comarca dels Ports. A Morella el nom originari de la dolçaina és ***gaita***, per la seva similitud amb els tubs d'una gaita (sac de gemecs a Catalunya). A l'igual que Morella, a la Sénia hem agafat aquest nom que rep la dolçaina per tal de recuperar el nom antic que tenia i, per tant, els utilitzem els dos per igual: ***dolçaina*** i ***gaita***.

La nota més greu que pot fer la gaita és el re3. Es toca tapant tots els forats de l'instrument. A mida que anem destapant forats, l'instrument començarà a sonar cada cop més agut. La tercera nota, és a dir, el fa, sempre sona alterat. És per això que la gran quantitat de cançons (no totes) escrites per a dolçaina porten un sostingut a l'armadura, fet també que significa que aquestes cançons estaran en la tonalitat de sol major. Fins a una octava, és a dir, fins al re4, s'hi arriba sovint sense cap complicació. A partir d'aquí, l'ascendència de les notes variarà segons l'experiència del seu sonador: si aquesta persona és bona, podrà arribar a executar fins a una octava més aguda.

La gaita o dolçaina pot estar en dues tonalitats diferents. Generalment, a quasi tot el País Valencià utilitzen dolçaines en sol. Els seus forats estan més junts, ja que la seva estructura és més curta (uns 30 centímetres). Per tant, el so de la dolçaina en sol sonarà més agut que la resta i requerirà una quantitat més gran d'aire per fer-la sonar. La gaita en fa és la que utilitzem a la Sénia, exemple que hem agafat de Morella. Aquest tipus de dolçaina és més llarga (34 centímetres, aproximadament),

per tant, el seu so no serà tan agut com la dolçaina en sol i no demanarà tanta pressió a l'hora de llançar l'aire.

La dolçaina es divideix en tres parts: el **cubilet**, el **cos** i la **campana**. El **cubilet** és la part superior de l'instrument. Al seu forat en forma de circumferència es col·loca el **tudell**, on després és subjectada la canya. El **cos** ocupa la zona central. A la part anterior se situen els set forats per executar les notes i, a la part del darrera, un vuitè forat, també amb la mateixa funció. La **campana** és la part inferior de la dolçaina i, com en tots els instruments de vent, la seva funció és amplificar el so i dur-lo a l'exterior.

L'any 1995 es va crear un model únic per a la dolçaina de la Sénia, que és fabricada, exclusivament per al nostre poble, pel constructor d'instruments tradicionals Jordi Aixalà Basora, de Riudoms (Alt Camp). Juntament amb Gregori Mestre, va elaborar els plànols de les gaites del Tio Pobla i de Jesús Llobregat. Des d'aquesta data, les gaites de la Sénia sempre han seguit aquest patró, amb l'única diferència que en cada cas la fusta utilitzada per a construir-les és diferent.

- La gralla

La gralla és un instrument que s'acostuma a confondre amb la dolçaina, però que té unes característiques que la fan diferent. A simple vista són molt semblants, ja que tenen la mateixa mida, són fetes de fusta, estan dotades de forats per a fer les notes i es toquen amb una doble llengüeta. La gralla, però, acostuma a tenir dues argolles[1] (n'hi ha que en tenen més), una a la part inferior del cos i l'altra a la part superior, que fan la funció de reforçar la seva estructura. Una altra diferència es veu en els forats. A la part posterior de la gralla, hi ha un nombre de sis forats, és a dir, un menys dels que té la dolçaina. Aquest instrument sol estar fabricat, generalment, de fusta de ginjoler, però en trobem fetes de tot tipus de fustes. Evidentment, depenent de la qualitat de la fusta, s'obté un so o un altre.

Tanmateix, la diferència més important no es troba en la part física de l'instrument. La gralla està afinada en la tonalitat de do, mentre, com ja hem vist, la dolçaina pot estar en fa o en sol. Per tant, la tessitura d'aquest instrument abasta de la nota sol3, que s'obté tapant tots els forats, fins al do5. Totes les notes de la gralla són naturals, a diferència de la dolçaina, en què el *fa* sempre era sostingut.

Tabal dels Dolçainers de Joventuts Unides i gralles fabricades amb diferents tipus de fusta

- El tabal

El tabal és l'instrument de percussió que al nostre poble fa la funció d'acompanyar la dolçaina. El cos central de l'instrument, en forma de cilindre, acostuma a ser de fusta. En ell hi ha una sèrie de cordes, que s'han de tensar si es vol aconseguir un bon so. A cada extrem hi ha una pell en forma de circumferència. La pell superior és l'anomenada **pell de batre**, és a dir, on es copeja. La pell inferior fa la funció de bordó: suporta la tensió i, en vibrar, produeix un so bonic.

Aquest instrument es fa sonar copejant a sobre d'ell amb dues baquetes de fusta. El músic es lliga al voltant del cos una corretja de pell, on després se sosté el tabal, que queda, més o menys, a l'altura de la cintura del músic. Els acompanyaments que fa s'adapten al compàs de la melodia que fa la dolçaina; així tenim que pot fer-ne de binaris, ternaris, quaternaris, de pas processional, redobles, etc.

"Dins del món dels dolçainers, es diu que en el passat, tot bon dolçainer havia d'haver estat un bon tabaler. Per això començava sempre tocant el tabal."

Dins del món dels dolçainers, es diu que en el passat, tot bon dolçainer havia d'haver estat un bon tabaler. Per això començava sempre tocant el tabal.

1 Una argolla és una anella grossa que sol estar fabricada amb ferro, tot i que també se'n poden trobar d'altres materials, com el llautó en el cas de la gralla.

Melodies

Durant el llarg recorregut de música tradicional al poble de la Sénia, s'han interpretat una quantitat important de melodies provinents de diferents llocs dels Països Catalans. Moltes d'elles pertanyen al mètode valencià del dolçainer professional Xavier Richard. No obstant això, només hi ha un seguit de melodies que considerem tradicionals al nostre poble, que no podem trobar en cap mètode ni llibre de música. Totes aquestes melodies han estat agafades del repertori del dolçainer de la Sénia **lo tio Pobla**, però no són cançons originals del nostre poble, sinó que les va aprendre de pobles veïns i han esdevingut tradicionals a la Sénia. **Gregori Mestre** i el seu professor morellà, **José Vicente Castel**, van transcriure aquestes melodies per tal de tenir un guió fix a seguir a l'hora d'interpretar-les. Com assegura J. V. Castel, "*una partitura de música tradicional només serveix de guió per a ser interpretada. Però per molt que s'aproxime a la melodia real, mai no donarà una idea clara de com tocaven aquells dolçainers*".

Transcripció pròpia de les *Albades de Cristobalín.*

"Les Albades de Cristobalín *és l'única composició senienca que va acompanyada d'una lletra per a ser cantada. Com diu la definició d'albada, en aquesta melodia es festeja les noies fadrines. La documentació més antiga que tenim de quan es van tocar les albades es remunta a l'any 1923, a una festa de Sant Cristòfor al carrer Major."*

Les diferents melodies tradicionals del nostre poble, algunes acompanyades de lletra, tenien una funció d'acompanyament i de ressaltar determinats actes socials. Cada cançó tenia el seu significat i el caràcter que li corresponia, els quals encara es segueixen mantenint, en la majoria dels casos, avui dia. Totes elles ens arriben a les nostres mans en forma de partitura gràcies a les transcripcions fetes per José Vicente Castel. Aquestes melodies, interpretades en diferents ocasions, són la ***Diana de la Sénia***, la ***Cercavila de la Sénia***, ***Dansa Jota de la Sénia,*** la ***Jota Fandango de la Sénia,*** **l'*Eixida de missa de la Sénia,*** la ***Dansa de la Sénia amb Pas processional, Processó de la Sénia, Toc de Regidors, Toc de sortida dels bous, Corregudes de cavalls, Cercavila de després de les corregudes*** i, l'única que té origen al poble, ***Les Albades de Cristobalín.***

Una albada és una cantada feta al carrer per festejar una persona, especialment el jovent les noies, a la matinada o, fins i tot, a la nit. També denominem amb aquest mot el passeig de colles fent música pels carrers, i un antic gènere de composició poètica. Doncs bé, si unim tots aquests significats, trobem un altre tipus de caràcter diferent per a una melodia tradicional.

Les *Albades de Cristobalín* és l'única composició senienca que va acompanyada d'una lletra per a ser cantada. Com diu la definició d'albada, en aquesta melodia es festeja les noies fadrines. La documentació més antiga que tenim de quan es van tocar les albades es remunta a l'any 1923, a una festa de Sant Cristòfor al carrer Major. El text, a més de tractar sobre el festeig de la joventut, també tracta temes sobre el mateix carrer Major, o un tema totalment diferent, com ara és el transvasament del riu Ebre. Aquesta és la lletra de la cançó:

Cantem les albades a Cristobalín,
que vos dono novio a les que no en teniu.
I a les casadetes un marit dolcet,
com lo caramelo dins d'un paperet.

Cantem les albades del carrer Major,
són per Sant Cristòfor lo nostre patró.
I a n'este carrer tenim lo millor:
que és de Joanet, que és lo director.

Los pardals són grossos quan ixen del niu,
i a la matinada fan lo reixiu-xiu.
Los pardals són grossos quan ixen del niu,
i a la matinada fan lo reixiu-xiu.

Cantem les albades del transvasament:
venim a cantar-les a tota la gent.
Cantem les albades del transvasament:
perquè vatros l'aigua no mos la fotreu.

Formacions

A la Sénia contem amb una sèrie d'agrupacions

"A la Sénia contem amb una sèrie d'agrupacions musicals que tracten estils diferents de música. De totes aquestes, l'única que només utilitza els instruments tradicionals del poble, la gaita i el tabal, és **Els Dolçainers de Joventuts Unides.** *Aquest grup és l'encarregat d'interpretar la música tradicional de la Sénia i també part de la música tradicional del territori català."*

musicals que tracten estils diferents de música. De totes aquestes, l'única que només utilitza els instruments tradicionals del poble, la gaita i el tabal, és **Els Dolçainers de Joventuts Unides.** Aquest grup és l'encarregat d'interpretar la música tradicional de la Sénia i també part de la música tradicional del territori català.

Entre la mort del Tio Pobla (1989) i l'any 1992 va haver-hi un parèntesi en la música tradicional del nostre poble. Únicament es cultivava la dansa, ballada pel grup dansaire creat per Domingo Segura l'any 1981.

L'any 1992 ve a la Sénia Toni Pellissa, de la Fatarella, per tal d'encarregar-se d'un nou grup dolçainer. Comença a fer de professor aquest mateix any, i es crea el grup dolçainer de Joventuts Unides.

El 1981 es va recuperar la dansa temporalment. Podem veure Manel Domènech tocant la dolçaina i lo tio Pobla acompanyant amb el tabal.

Dolçainers de Joventuts Unides en una cercavila.

Paral·lelament, Gregori Mestre aprèn dolçaina amb un professor morellà, José Vicente Castel. Quan, posteriorment, Toni Pellissa abandona el lloc de professor del grup dolçainer, ve a fer-se'n càrrec Ximo Albiol, de Benicarló. No tardarà en deixar el seu lloc de professor; és llavors quan agafa el grup dolçainer, i ja fins als nostres dies, Gregori Mestre. Els Dolçainers tenen un paper molt important al llarg de tot l'any. S'encarreguen de dur a terme un seguit de cercaviles, acompanyar actes o animar celebracions.

La cançó

Gràcies a la senyora Victorina Alfara, de 95 anys d'edat, he pogut fer una tasca de recuperació d'un seguit de cançonetes populars que s'haurien anat perdent en el temps. Ella em va cantar totes les cançons que recordava i jo, juntament amb la gravació que li vaig fer, he intentat extreure totes les lletres i transcriure les melodies de les que en tenien. Algunes d'aquestes cançons són ***Tengo, tengo, La Tarana, Soldadito, Banderita, Sant Joan de les Canadelles, El campanario, Lo xareu bilero, Marieta, Baixant de la Font del Gat, Cançó del borratxo, Santa Catalina, Arri, burro!, El panadero, De Roquetes vinc, El señor Don Gato*** i una **jota**.

També vaig tenir la sort d'obtenir la lletra d'una albada d'origen senienc, de més de cent anys d'antiguitat i amb personatges que van existir de debò al poble. El senyor Eduardo Arnau fou qui tingué el plaer de recitar-me-la, amb tota la seva bona disposició i interès a recordar la lletra, que és la següent:

Victorina Alfara als seus 95 anys d'edat.

Xiquetes amorosetes,
les que no en teniu xicot.
veniu a la nostra colla
que en trobareu de guapots.

La un és Quico el Pallasso;
l'altre Ximo l'Asbarder;
l'altre Genaro la Santa;
i Miguel lo Paperer.

"Tot i que la música tradicional del poble continua tenint vigència avui dia, és cert que, en general, no se saben distingir les diferents melodies senienques. Tampoc les diferents formacions tradicionals de les nostres terres no són prou conegudes. Podem concloure que, si bé s'ha mantingut viva, no ho ha fet amb la popularitat que segurament tenia abans."

Conclusions

Després d'haver realitzat el treball i tenint en compte els objectius plantejats inicialment, podem concloure el següent:

- La música tradicional es remunta a èpoques molt antigues i s'ha anat transmetent de generació en generació de manera oral pel que fa a textos i d'oïda pel que fa a melodies.
- La música tradicional es pot relacionar amb tasques de la vida quotidiana, com el treball a casa o al camp, o també en moments de festa i d'esbarjo. Hi ha una considerable varietat d'instruments, des dels més rudimentaris fins als més elaborats. Pel que fa a les formacions, podem trobar des d'un músic que ell sol és capaç d'acompanyar la festa, com un dolçainer, fins a grups amb diversos músics, com les cobles o les rondalles.
- Pel que fa a la música tradicional senienca, no podem datar els orígens. Per sort, sempre hi ha hagut persones que l'han apresa, se l'han feta seva, amb aportacions particulars, i l'han transmesa a les generacions que les han seguit.
- La dolçaina i el tabal són els instruments tradicionals seniencs per excel·lència, tot i que sovint es fan servir altres instruments que enriqueixen les interpretacions de les melodies.
- Sortosament, s'ha conservat un nombre important de melodies senienques. Aquestes músiques tenen una funció pràctica i social d'acompanyament dels actes festius (com dianes, cercaviles o processons) i, probablement, aquesta funció les ha mantingut vives.
- Tot i que la música tradicional del poble continua tenint vigència avui dia, és cert que, en general, no se saben distingir les diferents melodies senienques. Tampoc les diferents formacions tradicionals de les nostres terres no són prou conegudes. Podem concloure que, si bé s'ha mantingut viva, no ho ha fet amb la popularitat que segurament tenia abans.

La música comparteix part del temps amb les meves activitats personals i potser és la que encapçala la llista de preferides. Aquest fet em va motivar a formar part dels dolçainers de la Sénia i així poder-me moure entre aquesta tradició senienca tan antiga. Realitzar un treball com aquest ha estat tot un honor per a mi i m'agradaria que servís com a homenatge a tota aquella gent que ha col·laborat en el fet de mantenir i transmetre la música tradicional del nostre poble. Persones com Antonio Prades, Jesús Llobregat o Gregori Mestre han fet un treball de transmissió i recuperació d'aquesta música que no mai els hauria estat suficientment valorat. Sense el seu treball, segurament la Sénia no comptaria amb aquesta música tan antiga, i per això penso que és necessari fer un reconeixement de tant important acció que han dut a terme aquestes persones.

Bibliografia i fonts consultades:

Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya (2006). Barcelona: Enciclopèdia Catalana (vol. 6)

Història de la Música Catalana, Valenciana i Balear (2001). Barcelona: Edicions 62 (vol. VI).

Maideu, Joaquim (1995). *Instruments musicals*. Vic: Eumo editorial.

Oriol, Carme (2002). *Introducció a l'etnopoètica*. Valls: Cossetània edicions.

Informants:
-Gregori Mestre
-Victorina Alfara
-José Vicente Castel
-Eduardo Arnau

Fotografies:

- Centre d'Estudis Seniencs.
- Família de Jesús Llobregat.
- Joventuts Unides.
- Fotografies dels instruments tradicionals del poble: Alberto Ferré Pageo.